

ТЕМА 5: УКРАЇНА В 20-30-Х РОКАХ.

1. Суспільно-політичні процеси
2. Соціально-економічні процеси.

Об'єктивні чинники створення єдиної держави:

- територіальний;
- наявність тісних економічних зв'язків;
- спеціалізація економічних районів, своєрідний розподіл праці;
- однакова політична структура, яка характеризувалася монопартійністю.

Втрата Україною незалежності поділяється на кілька етапів:

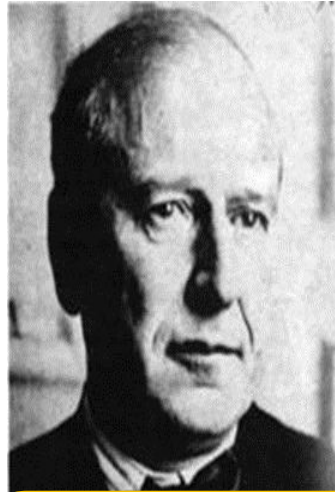
1. червень 1919 - грудень 1920 р. - утворення воєнно-політичного Союзу радянських республік, збереження за Україною формального статусу незалежної держави.
2. грудень 1920-грудень 1922 р. - формування договірної федерації, посилення підпорядкування України обмеження її суверенітету.
3. грудень 1922 - травень 1925 р. - утворення СРСР, втрата Україною незалежності.

Створення СРСР

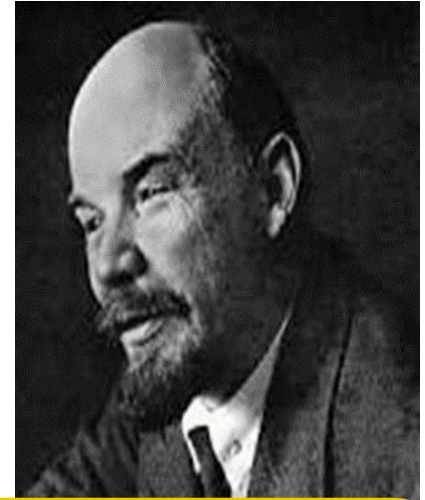
Йосиф Сталін

"План автономізації", відмова радянських республік від створення власних національних держав, входження до складу Російської федерації на правах автономій.

Християн Раковський

запропонував створити конфедерацію самостійних республік.

Володимир Ленін

Федерація. Входження усіх радянських республік до нового державного об'єднання – СРСР на рівних засадах.

- 30 грудня 1922 р. І з'їзд рад СРСР прийняв рішення про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік: Російська СФРР, Українська СРР, Білоруська СРР, Закавказька СФРР - Грузія, Вірменія Азербайджан

ВСТУП УКРАЇНИ ДО РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

26 січня 1924 р. – I конституція Радянського Союзу. Союзні республіки були позбавлені права на зовнішню політику і торгівлю. Їх повноваження обмежувалися сільським господарством, внутрішніми справами, охороною здоров'я та соціальним забезпеченням.

1925 р. прийнята II Конституція УСРР: закріпила вступ Радянської України до Радянського Союзу.

Союз РСР перетворився на жорстко централізовану, унітарну державу. Україна втратила рештки державного суверенітету, стала адміністративною одиницею Радянського Союзу.

Квітень 1923 - XIII з'їзд РКП (б) проголосив політику коренізації, український різновид якої отримав назву «українізація».

Коренізація - політична і культурна кампанія радянської влади в національному питанні в 20-ті-на початку 30-х років ХХ століття, покликана згладити суперечності між центральною владою і неросійським населенням СРСР.

Українізація – складовий елемент загальносоюзної кампанії коренізації, яка полягала в просуванні і впровадженні елементів української мови і української культури в різні сфери життя суспільства, а також передбачала заходи з національного розвитку національних меншин республіки.

П
р
и
ч
и
н
и
у
к
р
а
ї
н
і
з
а
ц
і
ї

1. Необхідність досягнення компромісу з селянством та національною інтелігенцією шляхом лібералізації національних відносин.

2. Потреба у розширенні соціальної бази радянської влади, шляхом залучення в партію і до управління республікою представників неросійських народів.

3. Спроби радянського керівництва очолити і поставити під контроль процес національного відродження окраїн, щоб він не вилився в прагнення до виходу з СРСР.

4. Необхідність зміцнити молоду державу СРСР, надавши права "культурно-національної автономії" її численним народам та хоч частково компенсувати республікам втрату політичного суверенітету.

5. Формування на міжнародній арені привабливого іміджу СРСР.

Здійснення українізації доручено наркомату просвіти, тому велику роль в українізації зіграли наркоми освіти
УСРР Григорій Гринько, Олександр Шумський і Микола Скрипник.

Основні складові українізації

- розширення сфери застосування української мови, особливо в партії та уряді;
- підготовка і висування керівних кадрів корінної національності. Збільшення % українців в партійному і державному апараті;
- запровадження навчання, організація культурно-освітніх установ, видання книг, газет, часописів українською мовою. Розвиток національних традицій і культури;
- забезпечення національно-культурного розвитку національних меншин на території УСРР. Створення національних районів.

У практичному здійсненні «українізації» в Україні можна виділити наступні наслідки:

- Серпень 1923 року - для державних чиновників і партійних функціонерів організовано курси української мови.
- З 1925 р. - введено обов'язкове вживання української мови в державному діловодстві.
- З 1927 р. партійну документацію переведено на українську мову.
- Кількість українців в партійному і державному апараті зросла з 25% у 1923 р. до 54% у 1927 році.
- У 1927 р - 97% українських дітей вчилися українською мовою.
- У 1933 р. українська преса становила 89% всього тиражу газет в республіці.
- Різноманітна культурно-освітня робота проводилася серед українців, що компактно проживали за межами України.
- Велика увага приділялася розвитку національних меншин в Україні. Так, протягом 1925 р. було утворено 7 німецьких, 4 болгарських, один польський і один єврейський національні райони.
- В Україні діяли 966 шкіл з німецькою мовою навчання, 342 - з єврейською, 31 - з татарською. Початковий всеобуч здійснювався більш як 20-ма мовами.

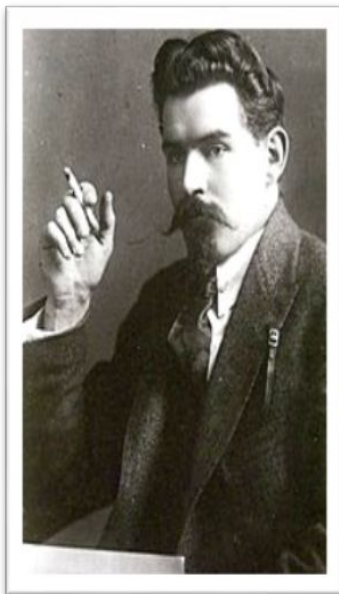
«Націонал-ухильництво»

– своєрідний ідеологічний штамп, негативна оцінка, що стосувалася тих членів компартії, погляди яких не збігалися з лінією московського керівництва, які в теорії і практиці національної політики "переоцінювали, перебільшували значення місцевих особливостей".

Микола Хвильовий
(Фітільов)
Український
письменник, автор
гасла «Геть від
Москви», «Дайош
Європу»

«Хвильовізм»

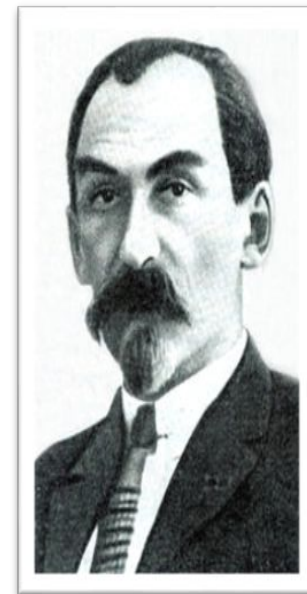
Олександр Шумський
Нарком освіти УСРР
В УСРР та КП(б)у
керівна роль має
належати комуністам-
українцям

«Шумськізм»

Михайло Волобуєв
Автор концепції
економічної
самодостатності
УСРР

«Волобуєвщина»

Микола Скрипник
Нарком освіти УСРР
Необхідно об'єднати в
межах УСРР усі етнічні
українські землі,
проводив їх українізацію.

«Скрипниківщина»

Суперечливі підсумки

Майже все прогресивне, що було досягнуто в 20-і рр., в 30-х було зведено нанівець внаслідок репресій, деукраїнізації, переслідувань української інтелігенції за вільнодумство.

« Генофонд української нації було зрубано під корінь...»

Та попри всю складність і суперечливість умов , культурний процес в Україні не згас і тривав, зберігши українську літературу й мистецтво, забезпечуючи прогрес у народній освіті, підготовці кадрів, науці.

В цей період були й досягнення, але були й трагічні сторінки в розвитку освіти, української мови, літератури, розвитку мистецтва, в процесі діяльності інтелігенції.

Тоталітарним режимом називається такий політичний лад, за якого державна влада зосереджена в руках певної групи, що знищує демократичні свободи, повністю підпорядковує усі сфери життя своїм інтересам і утримує контроль над суспільством методами терору.

Ознаки тоталітаризму:

- 1. Утвердження монополії комуністичної ідеології.** Право на істину визнавалося лише за марксизмом.
- 2. Монополізація влади більшовицькою партією,** усунення з політичної арени інших політичних партій. До Конституції СРСР 1936 р. вперше увійшло положення про керівну і спрямовуючу роль комуністичної партії.
- 3. Зрощення правлячої партії з державним апаратом:** ключові пости у владних структурах могли належати лише членам комуністичної партії.
- 4. Встановлення жорсткого контролю держави над суспільним життям.**
- 5. Встановлення монопольного контролю партійно-державного апарату над економічною сферою.** Одержавлення всіх форм власності, централізація керівництва економікою, утворення адміністративно-командної системи.
- 6. Масові репресії.**

Етапи сталінських репресій:

1. (1929-1931) – розкуркулення, депортації;
2. (1932-1934) - штучне посилення конфіскацією продовольства смертоносного голоду, постишевський терор репресивний спалах після смерті М.Кірова;
3. (1936-1938) - доба “Великого терору”

ВОЄННИЙ КОМУНІЗМ І НЕП В ПОРІВНЯННІ

Воєнний комунізм

Продрозкладка

Заборона свободи торгівлі

**Націоналізація
промисловості**

**Централізоване управління
економікою**

Трудова мобілізація

Натуральна оплата праці

НЕП

Продподаток

Свобода торгівлі

Денаціоналізація промисловості

**Дрібна приватна власність,
оренда, концесії**

**Госпрозрахунок на державних
підприємствах (трестах)**

Вільне наймання робочої сили

Тарифна оплата праці

Грошова реформа

ГОЛОД 1921 – 1923 РР. В УКРАЇНІ

ПРИЧИНИ

- ✓ післявоєнна розруха;
- ✓ скорочення сільськогосподарського виробництва внаслідок воєнного комунізму;
- ✓ вивезення хліба до Росії та інших республік; експорт хліба за кордон;
- ✓ боротьба із селянським повстанським рухом;
- ✓ посуха та неврожай у степових та південних районах України

МАСШТАБИ

Голодувало 25 % населення України, тобто 5,6 млн. чоловік;

Голод охопив передусім південь та схід України

Нова економічна політика

Березень 1921 рішення X з'їзд РКП (б) про перехід до нової економічної політики.

На з'їзді було прийнято постанову «Про заміну розкладки натуральним податком».

Причини

- 1)глибока соціально-економічна і політична криза більшовицького режиму;
- 2) тотальна господарська розруха, різке скорочення промислового та сільськогосподарського виробництва;
- 3) масові повстання селян, робітників, солдат і матросів;
- 4) політична та економічна ізоляція більшовиків на міжнародній арені;
- 5) спад світового комуністичного руху, не виправдання надій більшовиків на світову революцію;
- 6) намагання утримати владу в будь-який спосіб.

Цілі

Політична мета:

- зберегти владу
- сприятливі умови для будівництва соціалізму

Соціальна мета:

- зняти соціальну напругу (повстання), об'єднати селянство та пролетаріат

Економічна мета:

- вийти з кризи шляхом повернення елементів ринкової економіки

Особливості реалізації НЕП в Україні:

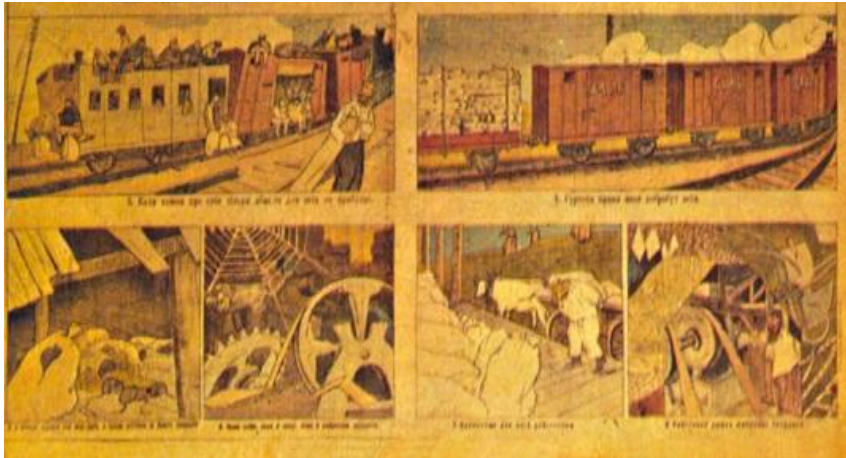
Висока ставка
продподатку

Введення непу в умовах
голоду 1921-1923 рр

Широка підтримка українським
населенням непу

Застосування репресивних заходів
при вилученні продподатку

НЕП в Україні був запроваджений пізніше,
ніж в Росії (в 1922 році)

1

- Зростання господарської ініціативи, зацікавленості в результатах праці, що призвело до підвищення продуктивності праці

2

- Швидкі темпи відновлення народного господарства країни

3

- Зростання життєвого рівня населення

4

- Конфлікт між ринковими відносинами і адміністративно-командною системою, незмінність авторитарного характеру політичної системи породжували сумніви в тривалості непу

5

- Поглиблення соціального розшарування в суспільстві

Р
е
з
у
л
ь
т
а
т
и
н
е
п

Суперечливість нової економічної політики:

- 1) ринкові відносини в економіці, плюралізм форм власності та господарського укладу
- 2) монополія більшовиків на владу, жорстка адміністративно-командна система в політичній організації суспільства

- державна монополія у зовнішній торгівлі;
- державна власність на велику і значну частину середньої промисловості, торгівлі, транспорту;
  - нееквівалентний обмін з селом на основі продподатку;
  - штучне гальмування розвитку великого індивідуального господарства на селі;
- інтереси «радянської буржуазії» не були захищені ніякими законами та правами;

Проблеми НЕПу

1923р. – «криза збуту»: відмова населення купувати дорогі та неякісні товари;

1924р. – «криза цін»: селяни відмовились віддавати хліб державі по низьким твердим цінам;

1927-1928 рр. – «товарна і хлібозаготівельна криза»

- скорочення виробництва
- безробіття
  - падіння курсу паперового рубля, зростання інфляції
- перебої у виплаті зарплати
- майнове розшарування

У грудні 1925 року відбувся XIV з'їзд ВКП (б), який проголосив курс на індустріалізацію СРСР.

Причини індустріалізації:

Створення військово-промислового комплексу

Необхідність технічного переозброєння економіки

Необхідність технічної підготовки до кооперування села

Зміна соціально-класової структури населення в бік збільшення чисельності пролетаріату

Створення матеріально-технічної бази для економічної самостійності країни в умовах капіталістичного оточення і можливу економічну ізоляцію

Особливості індустріалізації полягали в тому, що:

- Почалася вона з важкою, а не з легкої, як в інших країнах, промисловості
- Мала дуже високі темпи
- Спиралася тільки на внутрішні джерела
- Здійснювалася за планом.

Командно-адміністративна економіка - це економічна система, в якій держава керує економікою. Уряд приймає всі рішення щодо виробництва і споживання товарів і послуг. На відміну від ринкової економіки, де економіка існує і керується економічними законами ринку.

Обрано стратегію прискореного розвитку важкої промисловості, основними етапами якого стали **п'ятирічки**.

Труднощі індустріалізації:

- країна могла розраховувати тільки на внутрішні джерела фінансування;
- не вистачало кваліфікованих кадрів робітників і інженерів;
- це був перший в історії досвід проведення планової індустріалізації.

Джерела індустріалізації

1) перекачування коштів з легкої і харчової у важку промисловість;

2) податки з населення (для села «ножиці цін», «надподаток»);

3) випуск паперових грошей, не забезпечених золотом;

4) внутрішні позики;

5) розширення продажів горілки;

6) збільшення вивозу за кордон нафти, лісу, хутра та хліба, національно-культурних цінностей;

7) режим економії. Запровадження карткової системи розподілу продуктів та предметів першої необхідності. Зниження життєвого рівня населення;

8) збільшення норм виробітку при збереженні існуючих зарплат; збільшення робочого дня;

9) трудовий ентузіазм, стаханівський рух.

ЗМІСТ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

→ перевага будівництва та реконструкції важкої та енергетичної промисловості

→ впровадження адміністративного управління економікою

→ відбувалась за 5-ти річними планами – п'ятирічками, перша з яких розпочалася у 1928 р.

→ **1929 р. – «рік великого перелому» - початок прискореної (форсованої) індустріалізації**

ПЕРЕХІД ДО ПЛАНОВОЇ, АДМІНІСТРАТИВНО-КОМАНДНОЇ ЕКОНОМІКИ

П'ятирічка – план на п'ять років соціально-економічного та політичного розвитку СРСР, який затверджувався З'їздами Рад або з'їздами партії та був обов'язковий для виконання

I – 1928-1932

II – 1933-1937

III – 1938-1942

УРСР перетворилася в потужну індустріально-аграрну державу

Наслідки індустріалізації

Позитивні:

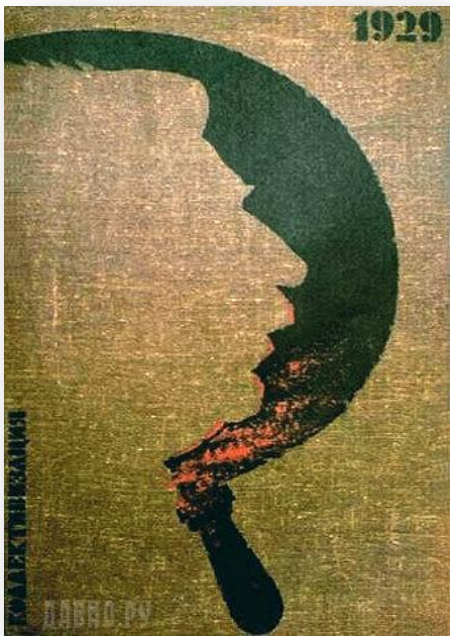
- перетворення України з аграрної країни в індустріально-аграрну;
- збільшення промислового потенціалу в 7 разів;
- залучення в промисловість України значної частини загальносоюзних коштів (20%);
- поява в українській промисловості нових галузей (кольорова металургія, електрометалургія, маргаринава промисловість і т.д.);
- урбанізація, швидке формування національного робітничого класу, певна українізація міст.

Негативні:

- домінуюче, привілейоване становище виробництва групи «А» (виробництво засобів виробництва, тобто важкої промисловості), в порівнянні з групою «Б» (виробництво предметів споживання);
- здійснення індустріалізації за рахунок сільського господарства, що спричинило перехід до насильницької колективізації;
- посилення експлуатації трудящих;
- низький життєвий рівень населення;
- ліквідація ринкових відносин, створення командно-адміністративної економіки

СУЦІЛЬНА КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ 1929 – 1937 РР.

МЕТА

Налагоджування каналу перекачування коштів із села до міста на потреби індустріалізації

Забезпечення населення країни дешевими продуктами харчування й сировиною

Перетворення неконтрольованих державою індивідуальних селянських господарств на повністю підконтрольне велике виробництво

Ліквідація дрібнотоварного селянського укладу як джерела капіталізму на селі, ліквідація куркульства як класу

МЕТОДИ

заякування

обмеження свободи пересування селян

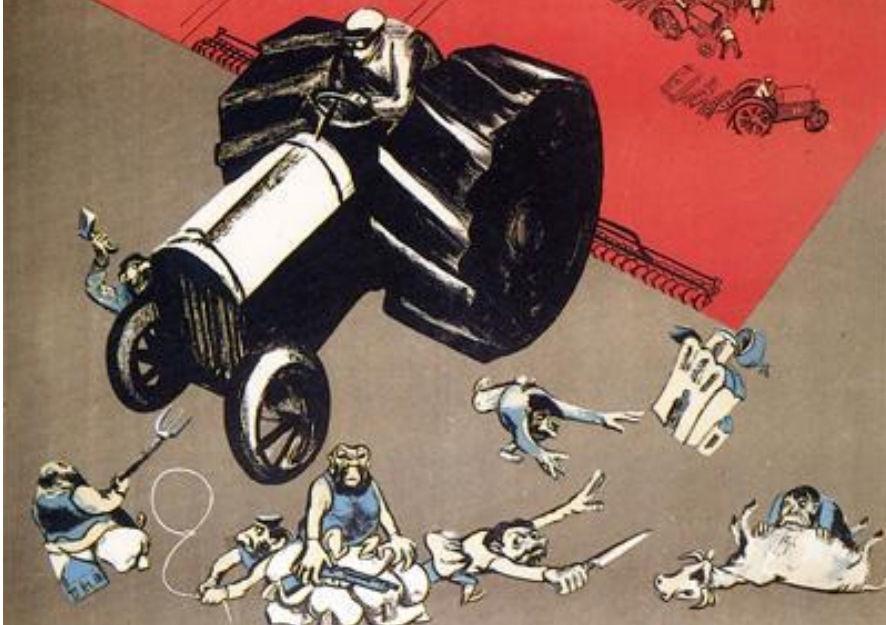
Розкуркулення – ліквідація класу заможних господарів, яких називали «куркулями»:

- розстріл або ув'язнення на **10** років
- конфіскація майна
- виселення до північних і східних районів СРСР
- переселення за територію колгоспів
- надання гіршої землі

УНИЧОЖИМ КУЛАКА КАК КЛАСС

В РАЙОНАХ СПЛОШНОЙ
КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ ИЛИ
СНОВАНИЕ ИМУЩЕСТВО
КУЛАКОВ ХОЗЯЙСТВА, ЗА
ИСКЛЮЧЕНИЕМ ТОЙ ЧАСТИ,
КОТОРАЯ ИДЕТ В ПОДАРОК
ПРИЧУЖАЮЩИХСЯ С КУЛА-
КОВ ФАКТОРИЯХ (СОННО-
ГОССТАРШИННЫМ И КО-
ОПЕРАТИВНЫМ ОРГАНАМ,
ВОЗМОЖНО ПЕРЕДАВАТЬСЯ
И ВЕДЕНИЕ ФОНДЫ НЕИ-
СКОРО В НАЧЕСТВЕ ЭМИС-
СИОНОВ И БАТРАКОВ,
ВСТУПАЮЩИХ В КОЛХОЗ.

1930

ИДИ,
ТОВАРИЩ!

К НАМ В
КОЛХОЗ!

ДАТА

ХІД КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

1927 р.

XV з'їзд ВКП(б) узяв курс на кооперування села під приводом боротьби з хлібозаготівельними кризами

1928 р.

Утворення першої машинно-тракторної станції (МТС) в Україні з метою технічного обслуговування колгоспів і радгоспів, посилення впливу держави на село

1929-
початок
1930 р.

•Курс на суцільну колективізацію села. Завдання колективізувати Україну до осені **1930** р.

•Хвиля селянських виступів та повстань

Березень
1930 р.

Стаття Й.Сталіна «Запаморочення від успіхів»: у перегінах у колгоспному будівництві винні місцеві партійні та радянські організації. З метою заспокоєння України селянам дозволено виходити з колгоспів

Кінець **1930**
– **1933** рр.

Нова хвиля колективізації. До кінця **1932** р. в Україні було об'єднано у колгоспи близько **70%** селянських господарств, що володіли **80%** посівних площ

1934 –
1937 рр.

Завершення колективізації. До колгоспів відійшло **96%** посівних площ

НАСЛІДКИ

- Деградація с/г виробництва, знищення 200 тис. найбільш працездатних селянських господарств;
- Здійснення індустріального стрибка;
- Знищення почуття індивідуалізму в українського селянина;
- Утвердження командної економіки на селі при повному підпорядкуванні колгоспів державній владі;
- Голодомор 1932 – 1933 рр.

ГОЛОДОМОР 1932 – 1933 рр.

ПРИЧИНИ

- ✓Прискорена насильницька колективізація
- ✓Нереальний план хлібозаготівель для України на 1932 р.
- ✓Експорт продовольства на потреби індустріалізації
- ✓Відсутність допомоги союзного центру
- ✓Придушення опору українського селянства

ДАТА	ПОДІЯ
Осінь 1932 р.	<p>До України прибула надзвичайна комісія Раднаркому очолювана В.Молотовим:</p> <ul style="list-style-type: none"> •Впроваджені натуральні штрафи, здійснюються масові обшуки та конфіскація продовольства селян •На кордонах та транспортних шляхах України встановлено загороджувальні загои •Реквізиція насінневого, продовольчого і фуражного фондів колгоспів •Блокада сіл-боржників (припинення державного кредитування, заборона державної торгівлі) <p>Постанова «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперацій і зміцнення суспільної власності» (закон «Про п'ять колосків»), згідно з яким за крадіжку колгоспного майна передбачався розстріл з конфіскацією всього майна або ув'язнення терміном не менше 10 років</p>
Грудень 1932 р.	<p>Запровадження внутрішнього паспорта та інституту прописки. Селяни паспортів не отримали, що унеможливило їхній переїзд до міста</p>
Наслід-ки	<ul style="list-style-type: none"> •Величезні людські втрати – від 3,5 до 8 млн чоловік •Перетворення сільської місцевості на резервацію фактично закріпачених селян •Переселення селян з України до Росії •Знищення українського села з його традиціями •Знищення опору колективізації, перемога колгоспного ладу

Голодомор 1932-1933 рр. в Україні

— Сучасні кордони України
 — Кордони областей України
 ● Обласні центри
 ■ Території, повернуті до складу України після 1939 р.

Карта складена за книжкою "Історія України". Підручник для 10 кл. Авторів С.Якубовича, М.Ковалів, Ю.Левченка, 1998 р.

В 1937 р. в СРСР був проведений перепис населення, але його дані не були опубліковані. Сталіна найбільше обурило статистика подана українськими демографами, які згодом були репресовані та знищені.

Міжнародна комісія юристів зробила порівняння зросту та втрат населення в Україні та в сусідніх республіках за радянськими переписами 1926 і 1939 років.

Після 1932 р. в південні, центральні та східні області України здійснювалось масове переселення цілих сіл, та колгоспів з російських губерній. Порівняльні дані Міжнародної комісії юристів яскраво доводять втрати України, які становлять 3,084 млн. чол.

Якщо відкинути кількість переселених людей з Російської Федерації, та врахувати зменшення народжуваності внаслідок голодомору, то Українські втрати становлять не менше 10 млн. чол.

Порівняльні дані зросту та втрат населення із висновків Міжнародної комісії юристів, зроблених на підставі статистичних даних відображених у радянських переписах

№ п/п	Назва Держави, Республіки	Населення у млн. дани СРСР за 1926 р.	Населення у млн. дани СРСР за 1939 р.	Зріст населення млн. чол.	(%) зріст населення
1	СРСР	147.028	170.557	+ 23.529	+ 16,0
2	РСФФР	77.791	99.591	+ 21.800	+ 28,0
3	БІЛОРУСЬ	4.739	5.275	+ 0.536	+ 11,2
4	УКРАЇНА	31.195	28.111	- 3.084	- 9,9

Голодомор 1932–1933рр.

Геть спекулянтів! Продавай хліб державі!

У РЕЗУЛЬТАТІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІСІЇ В. МОЛОВОТА З УКРАЇНИ БУЛИ ВІВЕЗЕНІ МАЙЖЕ ВСІ ХЛІБНІ ЗАПАСИ — **104,6** МЛН ПУДІВ ЗЕРНА, А ЗАГАЛОМ ЗА **1932** РІК — **260,7** МЛН ПУДІВ. НА ПОЧАТКУ **1933** Р. ХЛІБНИХ ЗАПАСІВ У СЕЛЯН ВЖЕ ПРАКТИЧНО НЕ БУЛО. РОЗПОЧАВСЯ ГОЛОД І МАСОВА СМЕРТНІСТЬ

Голодомор 1932-1933рр.

У 2006 Р. ВЕРХОВНА РАДА
УКРАЇНИ ВИЗНАЛА
ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР.
ГЕНОЦИДОМ УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДУ